

ЗНАЧАЈ ПОЗНАВАЊА МЕТОДА ИСТРАЖИВАЊА И ЊИХОВА ПРИМЈЕНА У АРХИВИСТИЦИ

Апстракт: Архиви су установе које чувају примарне историјске изворе. Њихово коришћење је од кључног значаја за историјска истраживања, јер се историјска наука темељи на истима. Будући да је основни циљ извора да свједоче о прошлости, историчари чине њихове главне кориснике. Да би архивисти знали да препознају и вреднују изворе који ће пружати увид у процесе и догађаје који су довели до њиховог стварања, требало би да познају методе истраживања. У раду ће бити представљене методе којима би и архивисти требало да владају, као и њихова примјена у архивистици (формулисање питања, познавање извора, критичко вредновање извора, смјештање извора у историјски контекст).

Кључне ријечи: примарни историјски извори, методе истраживања, архивистици, архивистика, историја, историчар

Архиви су специјализоване установе које прикупљају, обрађују, чувају и дају на коришћење архивску грађу² која је примарни историјски извор. Стога су архиви као институције чувари свједочанства о прошлости, јер се старају о доказима о прошлим временима из којих се црпе подаци о историјским чињеницама. Сва та свједочанства називамо историјским изворима и они „обухватају сваку врсту доказа коју су људи оставили својом делатношћу у прошлости“.³ Историјска истраживања се врше на тим изворима, односно на фрагментима прошлости који су преживјели у садашњости. На основу истражених извора утврђују се историјске чињенице. „Историјска чињеница је нешто што се догодило у прошлости, о чему је остао траг у документима које историчари могу да употребе како би га реконструисали у садашњем времену.“⁴ Пошто се на основу њих објашњава прошлост, они су основне спојнице између прошлости и садашњости. Они премошћавају јаз између удаљених историјских догађаја и појава и садашњости, штите од историографске пристрасности и осигуравају објективну интерпретацију.

Стога је сачуваност историјских извора питање саме историје и управо се у томе огледају значај архива и професионална улога архивиста. Некада су архиви биле „производ случајног опстанка неких докумената и одговарајућег случајног губитка или намерног уништавања других“.⁵ Данас су архиви производ стручног рада архивиста⁶ „који тиме обликују сведочанство о прошлости, а тиме и интерпретације

¹ виши архивист, sandrapijuk@gmail.com

² Архиви обављају и образовну и научно-истраживачку дјелатност

³ Џон Тош, *У трагању за историјом*, Београд, 2008, 84.

⁴ Ричард Ц. Еванс, *У одбрану историје*, Београд 2007, 89.

⁵ *Исто*, 102.

⁶ И архивских техничара.

историчара⁷. Из наведеног произилази да су историчари главни корисници историјских извора и да је архивистика *conditio sine qua non* за историју. Због тога познавање историје и њених метода истраживања има важно мјесто у професионалној улози архивисте.

О историјским изворима се, од њиховог настанка до предаје надлежном архиву, брину архивисти. Да би знали да препознају и вреднују изворе који ће пружати увид у процесе, појаве и догађаје који су довели до њиховог стварања, морају да познају методе истраживања: формулисање питања, познавање извора, њихово критичко вредновање и смјештање у историјски контекст.

Формулисање питања

За архивисте је нужно да знају да формулишу питања која ће истраживачи постављати. Прецизном формулацијом питања за чијим одговором се трага у историјским изворима повећава се и квалитет рада архивиста. Овај метод је највидљивији у процесу вредновања извора у којем архивист доноси одлуке о томе који извори ће се чувати трајно, а који ће бити уништени излучивањем (излучивањем регистратурне грађе уништавају се документи који су оцијењени као безвриједни). Међутим, овдје је неопходно водити рачуна да оно што је можда безвриједно за једну генерацију истраживача може бити вриједно за наредне генерације. Изворе који су оцијењени као вриједни користеће истраживачи различитих профила у различите сврхе и са различитим интересовањима.

Чак и ако постоје законски прописи који предвиђају ограничене рокове чувања за одређену документацију, архивиста може да одлучи да се ти документи чувају трајно ако сматра да ће послужити у будућности за научна истраживања. Зато при процјени вриједности одређеног документа, архивиста формулише питање које ће историчари постављати у будућности.

Такође, примјена методе формулисања питања огледа се у спознаји вриједности извора која може бити тренутна и трајна. Тренутна употреба извора је она због којих су и настали. За архивисту сврха настанка извора не исцрпљује могућност трајног коришћења истог. Формулисањем питања олакшава се вредновање извора за будућу, односно трајну употребу.

Код ове методе треба имати на уму да историчари неће бити једини корисници грађе. Истраживач-неисторичар постављаће другачија питања од историчара који ће кроз постављена питања трагати за тумачењима, а питања других корисника тражиће одговоре само за одређену практичну сврху. Иако су сви одговори историјски, неће сви имати сврху историјског разумијевања у научном смислу. Архивисти би требали да знају да формулишу и питања тумачења и чињенична питања.

Нпр. за питање када су одржани први општински избори у Босни и Херцеговини одговор ће бити лако и једноставно пронађен, чак и без читања историјских извора (чињенични одговор). Међутим, за одговоре на питања каква су зашто општински избори у БиХ нису одржани у фебруару 1928. године, зашто је власт изборе одлагала, шта је карактерисало изборе, каква је била предизборна агитација, које политичке странке су учествовале на изборима, ко су били носиоци изборних листа, како су протекли избори, какви су били резултати итд. биће потребно

⁷ Р. Ц. Еванс, *нав. дјело*, 102.

много примарних историјских извора из више архивских фондова. Битно је истаћи да у вријеме настанка архивских фондова који садрже изворе за наведену тему није била организована архивска служба. Оснивањем архива и преузимањем грађе, архивисти су приступили сређивању и обради исте. Захваљујући архивистима који су били и историчари, нису излучени документи који се сматрају безвриједнима (нпр. сви дневни извјештаји).

Метод формилисања питања повећава квалитет вредновања и неопходан је архивистима, јер се сва истраживања проводе на резултатима њиховог рада и њихових одлука. Одлучујући шта ће се одабрати, а шта излучити, архивисти фундаментално утичу на састав, карактер и сачуваност примарних историјских извора. Квалитетно вредновање повећава ширину истраживања и могућност историјског разумијевања, утиче на сјећање и колективну меморију.

Познавање извора

Архивистика има изузетно велику важност за хеуристику, односно за истраживање историјских извора. Без ње историја не може испунити свој основни методолошки задатак.

Први корак сваког историјског истраживања је установљење опсега извора, а потом процес упознавања и прикупљања истих. Упознавање историјских извора подразумијева да истраживач сазна гдје се чувају извори који ће му користити за обраду теме, односно који ће му помоћи да одговори на постављена питања. Архивист би, као и историчар, требало да зна да идентификује изворе који садрже информације које ће помоћи приликом одговарања на задата питања. Међутим, у процесу тражења одговора историчари инстинктивно успостављају везу између уоквирених питања и извора који ће им дати одговоре. Овладавање овом вјештином архивиста је изузетно важно у циљу успјешног и економичног рада на истраживању у архиву, односно квалитетнијег пружања услуга својим корисницима. Тиме се олакшава посао и доводи до задовољства и једних и других.

Метода познавања извора је значајна за архивисте који морају да познају изворе које чува архив у којем су запослени. Овдје се не мисли само да архивиста овлада пописом фондова и збирки који се чувају у архиву. Такви пописи су најчешће доступни на интернету. Архивист, посебно онај који ради са корисницима грађе, требало би да познаје фондове⁸ који су настали у бар једном временском периоду⁹ и да зна који архивски фонд би могао да садржи релевантне изворе за одређену тему.

Велики број истраживача није упознат са начином истраживања у архиву. Архивиста који познаје изворе оспособиће и корисника у служењу примарним историјским изворима. Ако познаје изворе, познаје и широке могућности коришћења истих, што ће довести до бољег функционисања у цијелом процесу на релацији

⁸ Недопустиво је да архивиста при запослењу добије један обимнији фонд на обраду и да исти ради цијели свој радни вијек или да ради одређен број мање обимних фондова, а да притом о осталим фондovima не сазна ништа.

⁹ Било би добро када би архив имао архивисте који раде са корисницима, а који познају фондове других временских периода чиме би се побољшао квалитет рада на релацији архивиста - историчар. Нажалост, у Босни и Херцеговини ниједан архив нема више архивиста који раде са корисницима.

истраживач - архивиста. Стога можемо закључити да је у овом процесу неопходно да архивист истовремено буде историчар и историчар-архивист.

Без обзира на то колико један архив чува историјских извора и чињеница у њима, о истима се не зна много. „Чињенице говоре једино онда када се историчар на њих позове: он је тај који одлучује са којим чињеницама ће нас упознати, по којем редоследу и у којем контексту.“¹⁰

Међутим, са којим чињеницама ћемо бити упознати зависи и од архивисте који ће историчару препоручити изворе који садрже чињенице неопходне за обраду одређене теме. Овдје до пуног изражаја долази примјена методе познавања извора.

Историчари сматрају да се „ниједан део прошлости не може прескочити под изговором да наводно не спада у праву област историјског знања. Али до које мере ће то постати предмет заснованог истраживања зависи од приступачности историјских доказа“¹¹ које архивисти чине доступним. Стога су они заслужни или незаслужни за истраживања одређене теме зависно од тога да ли су одређене изворе учинили доступним или не. Архивисти одлучују који ће се фондови сређивати и обрађивати¹² често на основу процјене актуелности тема. Нажалост, овај принцип се примјењује због недовољног броја запослених. Осим што фондове чини доступним истраживачу, интерес корисника архивске грађе буди се и публикавањем исте, добро осмишљеним изложбама занимљивог садржаја, а све у циљу да се јавност додатно заинтересује и потакне на нова истраживања.

Критичко вредновање извора

Након упознавања са изворима и њиховим сакупљањем, истраживач приступа критичком вредновању. „У поступку критике одлучујемо да ли су извори са којима радимо прихватљиви као сведочанство, каква су значења која садржи исказ извора, да ли је исказ истинит, какве постоје везе и значења (обавештења) помоћу којих можемо постићи разумевање и објашњење прошлости итд.“¹³ Исход критике извора је утврђивање чињеница. „Историја се састоји од корпуса утврђених чињеница. Чињенице су историчару изложене на увид у документима, записима, итд., као рибе на пијачној тезги. Историчар их бира, односи их кући, припрема их и служи онако како му се највише свиђа.“¹⁴ Да би их „служио“, односно да би изабрао које ће користити, историчар врши критику извора. Овом методом се утврђује који од њих су релевантни као свједочанство, односно који садрже неопходне чињенице. То је нужан предуслов рада историчара у оквиру којег му помаже архивист чије је знање о поријеклу извора, разлозима и сврси његовог настанка, начину његовог доспијећа у архив, аутентичности, припадности ствараоцу, кључно у примјени методе критичког вредновања извора. Иако историчар провјерава тачност информација из самог извора, одговорност процјене тачности података подједнака је и за

¹⁰ Edvard Halet Kar, *Šta je istorija*, Саџак-Београд 2001, 13.

¹¹ Ц. Тош, *нав. djelo*, 83.

¹² Фонд се у правилу не даје на коришћење ако није сређен и обрађен.

¹³ Здравко Делетић, *Занат историчара: метод и техника историописања*, Косовска Митровица 2008, 125.

¹⁴ Е. Н. Каг, *нав. djelo*, 11.

историчара и за архивисту. Такође, примјена ове методе огледа се у чињеници да ће архивиста истраживача упутити на друге фондове и збирке који садрже изворе који могу помоћи при провјери информација садржаних у датим изворима.

Историјски контекст

Да би се тема о којој се пише разумјела и тумачила из времена на које се односи, а не из садашњег, потребно је владати поузданим знањима о некадашњим приликама. Само на тај начин се историјски извори могу смјестити у историјски контекст. У оквиру ове методе важно је познавати пословање стваралаца чија се грађа користи и међусобно пословање стваралаца из времена које је предмет проучавања. Ова знања ће олакшати смјештање историјских извора у историјски контекст, а могу се лакше стећи уз помоћ архивисте који познаје историјате стваралаца извора, организацију њиховог рада и пословање, односно начине вођења докумената који није исти код свих стваралаца. Такође, олакшаће сазнања о поријеклу извора у оквиру одређеног фонда. Јер, поријекло једног историјског извора у фонду не одређује мјесто гдје је исти настао, већ мјесто гдје се он нашао на крају поступка настајања (захтјев припада ствараоцу грађе који је био прималац тог захтјева, а не пошилалац). Ова знања су изузетно важна за рад историчара у архиву.

ЗАКЉУЧАК

Архиви као институције чувари су свједочанства о прошлости, јер се старају о доказима о прошлим временима из којих се црпе подаци о историјским чињеницама. Због тога је сачуваност историјских извора питање саме историје и у томе се огледају значај архива и професионална улога архивиста.

О историјским изворима се, од њиховог настанка до предаје надлежном архиву, брину архивисти. Да би знали да препознају и вреднују изворе који ће пружати увид у процесе и догађаје који су довели до њиховог стварања, требало би да познају методе истраживања. Методе формулисања историјског питања, познавање извора, критичког вредновања извора, смјештање извора у историјски контекст и те како су потребне у квалитетнијем пружању услуга корисницима.

Метод формулисања питања повећава квалитет вредновања и неопходан је архивистима, јер се сва истраживања проводе на резултатима њиховог рада и њихових одлука. Одлучујући шта ће се одабрати, а шта излучити, архивисти фундаментално утичу на састав, карактер и сачуваност примарних историјских извора. Познавање извора је изузетно важно у циљу успјешног и економичног рада на истраживању у архиву, односно квалитетног пружања услуга корисницима. Методом критике извора одлучује се који извори су релевантни као свједочанство, односно који извори садрже неопходне чињенице. Да би се смјестили у историјски контекст важно је познавати пословање ствараоца чија се грађа користи, као и пословање свих са којима је сарађивао у посматраном времену.

Из свега наведеног произилази колики значај имају методе истраживања у архивистици која је *conditio sine qua non* за историју.

Aleksandra Pijuk-Pejčić, MA

The Importance of Knowing Research Methods and Their Application in Archivistics

Summary

Archives as institutions are keepers of the testimonies of the past because they take care of the evidences of past times from which information about historical facts are being derived. Because of that, preservation of historical sources is a question of history, and in that lies the importance of the archives and professional role of the archivists.

About historical sources, from the moment of their creation until their arrival to a competent archive, the archivists are looking after. In order to know how to recognize and appraise sources that will provide insight into processes and events that led to their creation, the archivists need to know research methods. The methods of formulating historical questions, of knowing sources, of critical evaluation of the sources, of putting sources into historical context are the skills needed for the archivists so that they could provide more quality service to the users.

The method of formulating historical questions enhances quality of evaluation and it is needed for the archivists because all research are being conducted on the basis of their work and their decisions. By choosing what to select, what to dispose of, the archivists fundamentally affect composition, character and the preserval of primary historical sources. Knowing sources is exceptionally important in the aim of successful and economic research work in the archives, i.e. in providing more quality service to the users. Using the method of critical evaluation of the sources it is decided what sources are relevant as a testimony, that is – what sources contain necessary facts. In order to put sources into historical context it is important to know how creator of the archival material conducted its work and how others with whom creator cooperated, conducted their work.

From all that has been noted above stemmed the fact of importance of research methods in Archivistics which is *conditio sine qua non* for history.